

Карасевич А. О.

кандидат філософських наук, професор

Лисенко Л.Г.

кандидат історичних наук, доцент

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ФЕДЕРАЛІСТСЬКІ ІДЕЇ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ

СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО

З середини ХІХ ст. почався бурхливий розвиток політичної соціології. Саме в цей час вийшли друком праці відомих учених Огюста Конта, Карла Маркса, Герберта Спенсера, Габріеля Тарда, Лестера Уорда, Еміля Дюркгейма, Миколи Данилевського, Максима Ковалевського, Пітирима Сорокіна та ін. Політична соціологія стає дедалі більш запитуваною наукою, яка пояснювала закономірності суспільного розвитку. Чітко прослідковується й тенденція розвитку політичної соціології в Україні.

У другій половині ХІХ ст. в історії суспільно-політичної думки в Україні визначне місце займає творчість Михайла Драгоманова — історика, відомого етнографа, публіциста. Його суспільно-політична концепція поєднувала соціалістичні ідеї, ідеї соціальної рівності і справедливості з буржуазно-демократичними ідеями конституційного права, широкого місцевого самоврядування. Успадкувавши традиції Кирило-Мефодіївського товариства, М. Драгоманов розвинув їх. Він вважав, що громадянин і громада — це основні інститути системи суспільних відносин [2]. М. Драгоманов відстоював таку будову федеративної держави: громадянин — громада — волость — повіт — область — федерація [6, с. 48]. Це знайшло, насамперед, відображення в програмі «Громади», підписаній Сергієм Подолинським, Михайлом Павликом та Михайлом Драгомановим. Усі вони відстоювали федералістські ідеї у вирішенні соціально-економічних та державно-правових питань розвитку слов'янських народів.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз федералістських поглядів Сергія Подолинського.

Самовідданий діяч «Громади», соратник Михайла Драгоманова, відомий економіст, соціолог і політолог Сергій Подолинський належить до плеяди найбільш талановитих українських мислителів останньої третини ХІХ ст. Він закінчив фізико-математичний факультет Університету св. Володимира у Києві з золотою медаллю, продовжував навчання на медичних факультетах закордонних університетів [7]. За роки навчання і подорожей європейськими країнами С. Подолинський познайомився з більшою частиною російської та української соціал-демократії, яка перебувала в еміграції, зокрема з О. Герценом.

Безпосереднє ознайомлення в країнах Західної Європи з передовими теоріями політико-правового спрямування, співпраця в складі «Київської громади» з провідними вченими та представниками української інтелігенції, а також знайомство з К. Марксом, Ф. Енгельсом та іншими провідними мислителями Європи сприяли трансформації світогляду С. Подолинського від народництва в бік радикального демократизму з відтінком утопічного соціалізму.

Держава і право у науковому спадку мислителя — історичні категорії, які виникли на новому етапі розвитку суспільства. Провідним чинником, який стимулював їх появу, він вважав розпад сільської громади, в межах якої мала місце первинна форма організації праці народів Європи — громадське землеробство. Поняття «політика» С. Подолинський визначав як сукупність практичної суспільної діяльності в сфері зовнішнього життя суспільства та розвитку державного ладу у його внутрішній сфері.

Критикуючи самодержавство в Росії, С. Подолинський ставив за мету довести необхідність знищення його революційним шляхом, завоювання трудящими політичної влади та утворення соціалістичної республіки. Виникнення держави він вважав історично прогресивним явищем і доводив, що подальший її розвиток відбувався шляхом поглиблення майнової нерівності

та посилення панування одного класу над іншим. У майбутньому суспільстві, на його думку, повинна бути забезпечена рівність між його членами не лише політична, а й економічна. Ідея соціально-політичної рівності є центральною у політичних поглядах С. Подолинського. Формально зафіксовані в політико-правових документах тогочасних буржуазних держав свободу і рівність він вважав реально неіснуючими, тому що насправді народні маси цих країн були позбавлені свободи. Складена ним програма соціалістичного перетворення України передбачала надання всім трудящим рівних політичних та економічних прав, свободи слова і совісті, рівних можливостей для всебічного культурного розвитку.

С. Подолинський підкреслює прогресивність капіталізму порівняно з феодалізмом, але вказує на його історично минулий характер. Він критикує цей спосіб виробництва і виступає передовсім проти його економічної основи — приватної власності на засоби виробництва. С. Подолинський аналізує суперечності між працею і капіталом, між зростанням багатства буржуазії і зубожінням трудящих мас, між розвитком продуктивних сил і їх марнуванням за умов капіталізму. "Корінь зла" капіталістичного способу виробництва

С. Подолинський бачить у приватній власності, яка дає можливість капіталістам користуватися продуктом неоплаченої праці робітників. У своїх працях мислитель стверджував, що з ліквідацією приватної власності зникнуть усі види злочинів, оскільки саме вона є їх першопричиною. На цій підставі він робить висновок про необхідність знищення капіталізму, якому він протиставляє соціалізм як такий спосіб виробництва, що створює найліпші можливості для розвитку продуктивних сил і найбільше відповідає вимогам моралі.

У боротьбі зі злочинами він пропонував не встановлювати жорстокі види покарань, а усунути умови, які ці злочини породжують. На думку С. Подолинського, для того, щоб унеможливити злочинні дії, слід змінити умови життя людей, зробивши власність і труд загальними.

Основним осередком соціалістичного суспільства, за С. Подолинським,

має стати громада — об'єднання людей для виконання виробничих функцій і розв'язання громадських справ. У своїй праці «Парова машина» він писав, що громади будуть об'єднані федеральними зв'язками. Найбільша з громад буде охоплювати всю українську націю і буде творити єдину політичну організацію — федеративну республіку трудящих. У громаді буде здійснюватися безпосередня демократія, проявлятися суверенітет нації, вона буде керувати всіма питаннями сільського і міського життя, власністю, виробництвом і розподілом [4].

Кожна громада має свою власність, певна частина якої належить кожному її члену. У таку ж суспільну власність повинна перейти земля поміщиків, яка стане основою організації великих господарських утворень. Управління виробничими структурами: заводами, фабриками, сільськогосподарськими об'єктами має обиратися громадівцями на необмежений термін з можливістю переобрання тих, хто неналежним чином виконує доручені обов'язки.

В умовах суспільного виробництва операції купівлі-продажу зникнуть, їх заступить прямий товарообмін. У зв'язку з чим відпаде необхідність у грошах. Громада повинна поєднати в собі законодавчу, виконавчу і судову функції. Всі рішення будуть прийматися на загальних зборах громади.

Водночас, мислитель передбачав наявність у республіці волосних і повітових представницьких органів, які повинні формуватись з депутатів, що обираються громадівцями і виконують настанови останніх. Окрім цього, на рівні держави має бути створений орган у вигляді Ради громад, до функцій якого передбачалось віднести розгляд питань, що виникають у відносинах між громадами. Суспільні відносини в громадах повинні регулюватись нормами, які ними ж будуть встановлюватися. Верховна ж влада, за С. Подолинським, має належати Народним зборам.

У роботі «Ремесла і фабрики на Україні» С. Подолинський піддав аналізу магдебурзьке право, яке прийшло в українські землі з німецькими переселенцями в часи Середньовіччя. Він стверджував, що його норми лише частково забезпечували самоврядування. Головним чином вони були

спрямовані проти робітників і простих людей, бо дозволяли отримати тільки за плату виключне право на будь-яке ремесло. Магдебурзьке право, на думку мислителя, з часу його запровадження заперечило систему самоуправління, що існувала в українських землях, запровадило в судах чуже право, засноване на німецьких звичаях, зашкодило українському звичаєвому праву, якому

С. Подолинський приділяв важливе значення в подальшому розвитку українського суспільства [5].

Отже, ідеал С. Подолинського — суспільство, в якому народ сам управлятиме і керуватиме всіма економічними, політичними та культурними справами, формуватиме представницьку адміністрацію повітових і волосних органів влади, керівні федеральні органи тощо, створить народні суди і — що особливо важливо — "громадське козацтво" (міліцію), до якого належатиме кожний громадянин, придатний до військової служби. Тобто, державним ідеалом повинна стати народна федерація громад, заснована на повному політичному рівноправ'ї кожної громади і повному внутрішньому самоврядуванні.

Проаналізувавши державницькі ідеї С. Подолинського, можна виділити такі основні положення:

- за соціалізму не буде державного постійного війська, яке стояло б проти народу, а буде загальнонародне ополчення, озброєний народ, який захищатиме свої завоювання;

- не буде ніякого начальства, державно-адміністративного апарату, які стояли б над народом і проти народу, а повітові та волосні органи влади обиратиме народ і вони виконуватимуть його волю; вирішальне слово в усіх справах належатиме народові;

- не буде поліції, жандармерії, тюрем, а злодіїв й інших порушників каратиме сам народ, тобто громада;

- не буде суду і законів, які придумані начальством, щоб простих людей кривдити, а якщо будуть порушники, то кожна громада сама собі даватиме суд і лад;

- громади об'єднуються у федерацію громад України.

Без сумніву, у своєму вченні про право і державу С. Подолинський переоцінював можливості громади, поставивши її вище юридичних установ держави. Він мріяв про суспільство, в якому не повинно бути судів, а їх функції мають виконувати громади. На його думку, як тільки будуть вирішені усі економічні проблеми, відразу зникнуть усі чинники, які породжують злочини, отже зникнуть й злочинці.

Визнаючи громадівсько-федеративну систему суспільно-політичного ладу, С. Подолинський, проте, відкидав анархізм. В силу суспільно-економічного розвитку, на його думку, створюватимуться засновані на добровільності господарські асоціації нижчого і вищого ступенів, аж до створення федерації громад усієї України, яка і вирішуватиме всі справи економічного, державно-політичного і культурного розвитку народу. За проектом С. Подолинського, майбутня Українська держава спочатку постане як федеративна демократична республіка громад, що добровільно об'єднались, а в подальшому буде суб'єктом всенародного вільного союзу, тобто інтернаціональної федерації. Така складна за структурою держава включала б в себе і широкі демократичні права громадян, і політичний та суспільно-економічний централізм у їх органічній єдності. С. Подолинський мріяв про політичне, економічне і національне розкріпачення українського народу, яке сприяло б возз'єднанню розпорочених територій України в єдину державу.

Подальший розвиток федералістської концепції С. Подолинського знаходимо у працях представників народницької школи М. Грушевського, О. Ейхельмана, С. Шелухіна та ін. Так, О. Ейхельман у своєму проекті Конституції УНР запропонував таку схему організації федеративного державного устрою: громада — повіт — земля — Українська федеративна держава [3]. За задумом М. Грушевського, Україна замість тодішнього поділу на губернії і повіти мала ділитися на землі і повіти. Землі б слугували округами на час виборів до Українських всенародних зборів (сейму), в їхніх межах розвивалося б громадське самоврядування. [1]. За М. Грушевським, Україна

мала поділятися б на двадцять сім земель та три міста (Київ, Одеса і Харків) [6, с. 49 – 51].

Слід відзначити, що федералізм М. Драгомановим, С. Подолинським, представниками народницької школи розглядався єдино можливим механізмом децентралізації та руйнації Російської імперії і, водночас, як форма державного устрою майбутньої незалежної України.

Література

1. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії й федерації // Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Грушевський. – К.: Товариство «Знання» України, 1991. – С. 121 – 133.
2. Драгоманов М. Проект оснований Устава Украинского общества «Вольный союз» — «Вільна спілка» / Михаил Драгоманов. – Женева, 1884. – 12 с.
3. Ейхельман О. Проект Конституції основ державних законів УНР / Отто Ейхельман. – К.: Таврія, 1921. – 96 с.
4. Подолинський С. Парова машина / Сергій Подолинський. – Окремий відбиток. – Б. м., 1875. – 10 с.
5. Подолинський С. Машина і ремесла в Україні / Сергій Подолинський, - Окремий відбиток. – Б. м., 1875. – 12 с.
6. Томенко М. Українська перспектива: історико-політологічні підстави сучасної державної стратегії / Микола Томенко // Політологічні студії. – Вип. 2. – К.: Фонд «Українська перспектива», 1995. – 104 с.
7. Чернецкий Е. Подолинские / Е. Чернецкий // День. – 2012. – 9 – 10 ноября. – С. 7.